

LOGICA INTELECTULUI, LOGICA RAȚIUNII ȘI LOGICA SPECULAȚIUNII

MARIUS DOBRE*

LOGIC OF UNDERSTANDING, LOGIC OF REASON, AND LOGIC OF
SPECULATIVE THINKING

ABSTRACT: The logic of understanding is “the theory of the forms of shaping (outlining and representing) of the states of affairs”. It is identifiable in the so-called symbolic or mathematical logic, and employs a symbolic language at the linguistic level. The logic of reason is “the theory of the abstract and generalized forms of reflection of perceivable objects, psychologically realized through contemplation and reflection”. It makes use of a notional language, being recognizable in the classical, or traditional, logic. The logic of speculative thinking is a formal theory whose logical forms are categories in various oppositional relations.

KEYWORDS: logic of understanding; logic of reason; logic of speculative thinking.

FACULTĂȚILE GÂNDIRII

Immanuel Kant este cel dintâi care denumește explicit cele două facultăți ale gândirii: intelectul și rațiunea. Această separație ar reprezenta unul dintre marile lui merite – se poate observa această constatare atât în comentariile lui Constantin Noica asupra lui Kant, cât și, mai recent, în cele ale lui Alexandru Surdu, printre alții, desigur. În cunoaștere, am avea, de fapt, trei trepte, una ce pornește de la simțuri, una ce trece și înaintează prin intelect și una ce sfârșește prin rațiune. În toată această schemă, intelectul ar fi cel privilegiat, el având ca domeniu existența sensibilă, experiența observabilă, putând să o organizeze conform canoanelor sale, în timp ce rațiunea, atunci când trece la idei, considerându-le constitutive, nu regulative, depășește experiența posibilă. Pentru Kant, deci, cumva, din punctul de vedere al cunoașterii, intelectul este superior rațiunii; rațiunea greșește atunci când își depășește limitele, dar intelectul nu, întrucât el, spre

* Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

deosebire de rațiune, se raportează direct la obiecte, având la îndemână sensibilitatea ca intermediar¹. Alexandru Surdu preia această distincție de tip kantian, o reactivează și o tratează sistematic în mai multe lucrări (la unele ne vom referi în continuare). Ceea ce îl interesează în principal pe profesorul Alexandru Surdu, în opinia noastră, sunt domeniile de referință ale celor două facultăți ale gândirii, kantian discutând: pentru intelect – domeniul obiectelor sensibile; pentru rațiune – formele intelectului, noțiunile și judecățile (asupra cărora „raționează”), având drept forme specifice Ideile (când raționează numai asupra acestora, ea devine speculativă, ajungând la contradicții)².

În viziunea lui Alexandru Surdu, intelectul este diferit de rațiune prin raportarea ontică, prin operațiile psihice (intuiție și percepție), prin formele logice utilizate (relaționale, funcționale și operaționale), dar și prin limbajul specific (matematico-simbolic)³. Rațiunea, în schimb, reflectă abstract și generalizat obiectele sensibile, folosește un limbaj noțional și se bazează pe contemplație ca proces psihic⁴. Alexandru Surdu vorbește și despre o a treia facultate a gândirii, ce se putea întrevădea cumva și la Kant sau la Hegel, în opinia sa, anume speculațiunea, o facultate a gândirii ce se bazează pe meditație și revelație ca procese psihice, are drept domeniu existențial de referință procese-totalități, iar ca limbaj se folosește de limbajul categorial⁵. Iată alte definiții mai extinse:

„prin *intelect* se înțelege gândirea intuitivă, practică, folositoare în lumea imediat înconjurătoare, cu referință directă la lucruri individuale și la relațiile dintre acestea; cu aplicații în lumea modernă, în domeniul tehnicii, la anorganic și solid, iar în științe, la aspectele matematice și de calcul, fiind exprimabilă în simboluri și formule. Prin *rațiune* se înțelege gândirea discursivă, noțională, apreciativ-judicativă și argumentată, demonstrativă, bazată pe principiul rațiunii suficiente, prin care se urmărește consecvența și noncontradicția. Rațiunea este aplicabilă unei realități complexe: artistice, morale și științifice, în genere lumii organice, animalice și umane, fiind exprimabilă în limbajele uzuale. Prin *speculațiune* se înțelege gândirea teoretică și mistică, bazată pe semnificațiile unor concepte generale de genul ideilor, al căror comportament este contradictoriu, paradoxal și misterios, care se referă mai mult la trecut și la

¹ Alexandru Surdu, *Filosofia modernă*, București, Editura Paideia, 2002, p. 107.

² A se vedea Alexandru Surdu, *Cercetări logico-filosofice*, București, Editura Tehnică, 2008, pp. 134–135.

³ Idem, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1999, p. 120.

⁴ *Ibidem*, p. 130.

⁵ *Ibidem*, p. 134.

viitor decât la prezent, la originea evoluției și sfârșitul lumii, care nu pot fi altfel gândite și exprimate decât în forma unor sisteme ipotetice”⁶.

În acest context, pentru că granițele nu sunt rigide, după cum lesne ne putem da seama, s-ar mai putea vorbi și despre un intelect rațional sau despre o rațiune speculativă, numite și „facultăți hibride”⁷, conform aceluiași autor (urmărind în continuare capitolele asupra celor trei logici, se poate observa sau întui despre ce este vorba). Nu vom intra în alte amănunte, altfel interesante, asupra identificării în istoria filosofiei de către Alexandru Surdu, mai ales la Aristotel sau la Hegel, a unor urme privitoare la aceste facultăți ale gândirii, pentru a ne concentra asupra logicilor corespunzătoare. În orice caz, în urma unor asemenea observații, rămâne opinia că ar fi utilă o teorie „general-filosofică”, „o teorie unitară căreia să-i corespundă o «logică integrală» care să cuprindă toate facultățile gândirii”⁸.

În fine, fiind vorba de gândire, este absolut firesc să vorbim mai departe despre logică, dar, admitând faptul că există trei facultăți ale gândirii, nu ar fi la fel firesc să ne gândim și la eventuale logici corespunzătoare acestor facultăți ale gândirii? Să urmărim în continuare un asemenea demers în viziunea profesorului Alexandru Surdu.

LOGICA INTELECTULUI

Logica intelectului este „teoria formelor de modelare (proiectare sau reprezentare) a stărilor de fapt”, o definiție ce ar corespunde, conform autorului ei, viziunii lui Wittgenstein asupra logicii simbolice⁹. Logica intelectului poate fi identificată cu ceea ce numim astăzi logica simbolică sau logica matematică¹⁰, având drept modalitate de exprimare lingvistică, așa cum spuneam, limbajul simbolic.

Să intrăm în unele detalii. Stările de fapt sau faptele sunt relații determinate între obiecte și proprietățile lor sau relații între cel puțin două obiecte, obiectul fiind „orice lucru individual, ființă, corp sau substanță și chiar entități abstracte ca noțiuni, judecăți, cuvinte sau propoziții etc., și, de asemenea, fenomene, procese”, adică orice se poate individualiza¹¹, iar pro-

⁶ Idem, *Gândirea speculativă*, București, Editura Paideia, 2000, p. 317.

⁷ Idem, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 55.

⁸ *Ibidem*, p. 48.

⁹ Idem, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, ed. cit., p. 120.

¹⁰ *Ibidem*, p. 120.

¹¹ Idem, *Logică clasică și logică matematică*, Editura Științifică, București, 1971, p. 92.

prietatea fiind „orice însușire, calitate sau determinație a unui obiect, fie că aceasta este concretă, abstractă, obiectivă sau subiectivă”¹². Mai departe, relația dintre cel puțin două stări de fapt reprezintă o situație reală. În această ordine de idei, o relație între obiecte și proprietăți sau între obiecte este o relație obiectuală, iar o relație între cel puțin două stări de fapt este o relație factuală¹³.

Cum se constituie logica unor astfel de stări de fapt, altfel spus, cum acționează intelectul în calitate de facultate a gândirii? În logica relațiilor obiectuale, stările de fapt sau situațiile reale pot fi reprezentate la nivel logic prin modele simbolice, în care se pot folosi litere și hieroglife, obișnuite în logica simbolică, de altfel¹⁴. Vom conveni că putem reprezenta prin litere vârful muntos Everest (a) și vârful muntos Mont Blanc (b), iar prin hieroglifa „>” relația dintre ele (una legată de înălțime), și vom avea pentru „Everestul este mai înalt decât Mont Blanc” următorul model simbolic:

$$a > b$$

Formula anterioară *reproduce* starea de fapt, în timp ce propoziția „Everestul este mai înalt decât Mont Blanc” o *exprimă*.

Modelele simbolice pot fi adecvate sau nu stărilor de fapt pe care le reprezintă. De exemplu, dacă luăm în considerare obiectul A, pentru individul Socrate, iar b proprietatea de a fi om, atunci A(b) va fi „Socrate este om” și vom avea un model simbolic adecvat; dacă b reprezintă proprietatea de a fi plantă, vom avea un model simbolic inadecvat. Tot așa putem vorbi despre relațiile dintre obiecte; „patru este mai mare ca trei” este un model adecvat, ce poate fi redat prin formula:

$$(a R b)$$

Trecând la nivelul variabilelor, vom avea formula:

$$(x R y),$$

o formulă ce poate fi verificată ca adecvată sau inadecvată prin înlocuirea acestor variabile individuale cu constantele individuale expuse mai sus.

Mai departe, se poate vorbi, în cadrul logicii intelectului, despre o logică a relațiilor dintre obiecte și clase de obiecte. Dacă a reprezintă simbolic individul Socrate, iar K reprezintă clasa filosofilor greci, vom avea:

¹² *Ibidem*, p. 92.

¹³ *Ibidem*, p. 94.

¹⁴ Vezi mai departe: Alexandru Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., pp. 98–102.

$a \in K$

Într-o logică a relațiilor dintre clasele de obiecte, reprezentând cu K clasa românilor, iar cu L clasa europenilor, vom avea:

$K \supset L$

Prin cuantificare, putem obține formule precum:

$(\forall \alpha) (\forall \beta) (\alpha \supset \beta)$

ș.a.m.d.

În logica relațiilor factuale (a relațiilor dintre stările de fapt)¹⁵, vom întâlni formule mai complexe, toate obișnuite în logica simbolică și toate verificabile prin metoda matricilor valorice, cu utilizarea conectorilor logici cunoscuți (negație, conjuncție, implicație, disjuncție). Validitatea se demonstrează prin calculul logic, adică acea metodă prin care o formulă este declarată validă prin deducerea ei dintr-o altă formă validă, pe baza unor reguli de deducție. Mai departe, „pentru a simplifica calculul, pentru a uni și a ordona regulile deductive, au fost create sisteme deductive”, cu împărțirea formulelor în axiome și teoreme.

Avem de a face deci, în logica intelectului sau în logica matematico-simbolică, cu forme relaționale (între obiecte), cu forme funcționale (între obiecte și proprietăți), cu forme operaționale (între cel puțin două stări de fapt)¹⁶.

În concluzie, logica matematică sau simbolică (logica intelectului) este o teorie în care formele „logico-matematice se justifică pe baza unor date reale, pe baza stărilor de fapt și a situațiilor reale”. Așadar, spre deosebire de formele logicii rațiunii, ale logicii clasice, o logică a lui „ce este”, care reflectă „esența lucrurilor” (așa cum vom vedea), formele logico-matematice sunt forme „obiectual-inteligibile, care descriu, reprezintă sau modelează stările de fapt posibile”, alcătuind o logică a lui „cum este”, o logică a fenomenului¹⁷.

LOGICA RAȚIUNII

Logica rațiunii este „teoria formelor de reflectare abstractă și generalizată a obiectelor sensibile, realizată pe plan psihic prin contemplație și

¹⁵ Vezi mai departe Alexandru Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., pp. 109–120.

¹⁶ Idem, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*, ed. cit., p. 49.

¹⁷ Idem, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., pp. 144–145.

reflecție”, având un limbaj noțional¹⁸, cum am spus. Logica rațiunii poate fi identificată în mare parte cu logica clasică sau tradițională (în mare parte, deoarece aceasta conține și unele forme de inferență intelectuală)¹⁹.

Formele logice care țin de rațiune, consideră Alexandru Surdu în manieră aristotelică, sunt noțiunea, judecata și silogismul²⁰. Intelectul are forme de modelare, iar rațiunea – forme de reflectare logică: „*a raționa este altceva decât a înțelege*”²¹.

Noțiunea²² este, cel mai simplu spus, un gând, ceva ce subzistă *in mente*, exprimat prin cuvânt, ce subzistă *in voce*. Raportată la lucrurile individuale la care se poate referi, noțiunea „reprezintă forma lor generală, generalizarea sau desăvârșirea formelor lor comune”, reprezintă deci esența acestor lucruri. Aristotelic vorbind, noțiunea poate fi studiată în act sau în potență; logica este interesată de studiul în potență, ca posibilitate de a fi, și nu de studiul diferitelor noțiuni. Astfel,

„posibilitatea noțiunii reprezintă garanția logică a existenței noțiunilor, care sunt studiate numai ca posibile, fără să intereseze dacă ele există realmente sau nu. (...) Generalitatea noțiunii reprezintă garanția reflectării generalizate a lucrurilor individuale, de data aceasta, indiferent de existența sau nonexistența lucrurilor”.

Tot aristotelic vorbind, gândirea se poate gândi pe sine însăși, deci noțiunea „poate fi concepută nu numai în raport cu altceva (...), ci și cu sine însăși”. Astfel, noțiunea devine definiție (diferită de exprimarea lingvistică a unei *anume* definiții, ce apare sub formă propozițională), privită ca noțiune a noțiunilor, ca principiu și cauză „ce garantează subzistența independentă a noțiunii ca formă logică”; definiția este structura logică a noțiunii. În afară de formă și structură, teoria noțiunii în variantă logico-clasică trebuie să țină cont și de expresia lingvistică, unde avem *rostirea*, în calitate de cuvânt articulat exprimând noțiunea, *denumirea*, în calitate de cuvânt nearticulat referitor la lucruri, și *numele*, referitor la un singur lucru. Deci, ca formă logică având atributele generalității și posibilității, noțiunea nu poate fi abordată din punctul de vedere al logicii matematice, al logicii intelectului; nici ca definiție, ca structură logică, nu poate fi abordată logico-matematic,

¹⁸ Idem, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, ed. cit., p. 130.

¹⁹ *Ibidem*, p. 130.

²⁰ Idem, *Filosofia modernă*, ed. cit., p. 107.

²¹ Idem, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*, ed. cit., p. 51.

²² Vezi mai departe Alexandru Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., pp. 35–51. Pentru alte completări, a se vedea și Alexandru Surdu, *Teoria formelor logico-clasice*, București, Editura Tehnică, 2008, pp. 4–12.

definiția având în domeniul logico-matematic mai mult sensul unei egalități între două expresii simbolice.

Judecata²³, ca formă logică, este „principiul, cauza sau rațiunea de a fi a oricărei judecați”, ea justifică posibilitatea logică a oricărei judecați, accepție în care ea nu poate deveni obiect de studiu al logicii matematice, ca și noțiunea. Ca structură logică, judecata este o sinteză a gândurilor, presupune unitatea de gândire a componentelor judicative, noțiunile, în formațiuni logice afirmative sau negative, adevărate sau false. Expresia lingvistică a judecații este propoziția. Pentru a evita paradoxurile apărute în logica matematică, unde propoziția este identificată cu starea de fapt, în logica de tip clasic este respectat principiul conform căruia propoziția este adevărată dacă exprimă o judecată care concordă cu starea de fapt (starea de fapt există sau nu există, în timp ce doar propoziția poate fi adevărată sau falsă).

Silogismul²⁴ este o formă logică ce se constituie în principiu sau cauză a silogismelor, în posibilitatea de a fi a silogismelor. Ca structură logică, silogismul este o sinteză de gânduri sau un gând complex; este alcătuit deci din judecați și noțiuni și are reguli de funcționare (corectitudinea raționării) ce privesc atât noțiunile, cât și judecățile.

Utilizarea silogismului ca formulă logico-matematică șterge utilitatea demonstrativă sau deductivă a silogismului, totul reducându-se la un joc între variabile propoziționale (să ne amintim, de exemplu, formula $(p \rightarrow q) \& (q \rightarrow r) \rightarrow (p \rightarrow r)$, care, de fapt, nu reproduce mai nimic din bogăția argumentativă a silogismului, chiar așa „sărac” cum era el înainte). Prin urmare, formele logico-clasice

„subzistă ca forme ale rațiunii pure, ca forme subiectiv-raționale, ce nu pot fi concepute independent de mintea omului, deoarece principiile (formale și materiale) ale ființării lor depind de rațiunea umană, iar ființarea lor în act, de vorbirea articulată”.

LOGICA SPECULAȚIUNII

Logica speculației, sau logica speculativă, sau logica dialectico-speculativă este o teorie formală diferită de logica intelectului și de logica

²³ Vezi mai departe Alexandru Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., pp. 51–71. Pentru alte completări, a se vedea și Alexandru Surdu, *Teoria formelor logico-clasice*, ed. cit., pp. 133–168.

²⁴ Vezi mai departe Alexandru Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., pp. 71–86. Pentru alte completări, a se vedea și Alexandru Surdu, *Teoria formelor logico-clasice*, ed. cit., pp. 171–191.

rațiunii, având drept forme logice categoriile, raporturile intercategoriale și schemele dialectico-speculative, ce sunt diferite de formele logico-clasice (noțiuni, judecăți, raționamente) sau de cele intelective (funcții, relații, operații)²⁵, dar analoge acestora.

Cu logica speculațiunii intrăm pe un nou teritoriu ce nu mai ține cont de mult respectatele principii ale identității și noncontradicției, așa cum se întâmplă în logica intelectului și în logica rațiunii; logica speculațiunii primește opoziția și o valorifică (să ne gândim, în acest sens, la cea mai cunoscută logică speculativă, cea hegeliană, și la modelul ei triadic, teză-antiteză-sinteză). Oarecum, kantian vorbind, acolo unde rațiunea eșuează²⁶ preia ștafeta speculațiunea, fiind domeniul ei prin excelență. De ce e nevoie de o logică speculativă? De încă o logică? Intuim totuși că gândirea avea nevoie la nivel operațional de încă o formă de manifestare; altfel, cum să explicăm că gândirea unui Hegel, de pildă, care, deși nu urmează logica obișnuită, cea legată de principiile identității și noncontradicției (prin logica obișnuită înțelegem în acest context atât logica intelectului, cât și logica rațiunii, ambele respectând principiile invocate mai sus), ne este totuși accesibilă? Iritant sau nu pentru mulți dintre noi, inclusiv pentru autorul acestor rânduri, Hegel este legitim în felul lui; Hegel reușește să comunice ceva; în acest fel, cu noi receptându-l, el este coerent în logica lui, o logică speculativă însă.

Astfel, mai departe, logica speculativă poate fi binară, triadică, tetradică sau pentadică, în funcție de „dialecticile” sau schemele dialectico-speculative pe care le utilizează²⁷.

Schema dialectico-speculativă este o formațiune logică „analogă sistemului axiomatic și deducției naturale din logica simbolică, și silogismului sau raționamentului (argumentării sau demonstrației)” din logica tradițională²⁸.

Într-o schemă dialectico-speculativă binară se pornește de la o componentă fundamentală și se caută opusa acesteia în domenii antitetice sau antiologice²⁹. Într-o schemă dialectico-speculativă triadică, se caută componentele opoziționale contrare sau contradictorii. Prin antitetică (ca diferită de antiologie sau dialectică), Alexandru Surdu înțelege o teorie ce tratează existența opozițional (*antithesis* = opoziție), o teorie a „modului de compor-

²⁵ Viorel Iulian Tănase, „Logică tradițională, simbolică, dialectico-speculativă și istoria logicii la Alexandru Surdu”, în vol. Alexandru Surdu, Dragoș Popescu (coord.), *Istoria logicii românești*, București, Editura Tehnică, 2006, p. 527.

²⁶ Alexandru Surdu, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*, ed. cit., p. 52.

²⁷ Idem, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, ed. cit., p. 134.

²⁸ *Ibidem*, p. 204.

²⁹ *Ibidem*, p. 204.

tare opozițional al lucrurilor sensibile³⁰; ca exemplu, putem lua antitetică lumii sensibile la Platon³¹, care este o schemă binară, dar se pot identifica și modele antitetice triadice, pentadice etc.; „dialectica” lui Hegel ar fi, de fapt, o antitetică triadică, referindu-se la opuși ontici³², el transferând „situațiile antitetice din natură în gândire și vorbire”³³. Antiologia se referă la contrarietatea (de la *(en)antion* = contrar) categoriilor filosofice; ca exemplu, se pot lua cele cinci genuri supreme (ființa, repausul, mișcarea, același și altul) ale lui Platon, deci un model pentadic, unde găsim două tipuri de contrarietate, pe de o parte, între repaus și mișcare, și, pe de altă parte, între același și altul³⁴; ca exemplu de antiologie binară avem contrarietatea recesivă dintre cuplurile categoriale din *Recesivitatea ca structură a lumii* a lui Mircea Florian; o antiologie tetradică găsim la Constantin Noica, în *Devenirea întru ființă* (cu schema temă-antitemă-teză-temă regăsită, ilustrată prin ființă-devenire-devenire întru ființă-ființă, și construită pe perspectiva logică a contradicției unilaterale, în care ființa nu contrazice devenirea, dar devenirea poate contrazice ființa)³⁵. Pe lângă antitetică și antiologie, se poate vorbi și despre dialectică, „teoria modului de comportare contradictoriu al ideilor”, un model la nivelul exprimării (contra-dicție, contra-zicere)³⁶.

De remarcat deci că noțiunile de opoziție, contrarietate sau contradicție capătă alte semnificații în logica speculativă decât în logica intelectului sau în logica rațiunii.

CONSIDERAȚIUNI SUPLIMENTARE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CELE TREI LOGICI

De ce este nevoie de o separare a logicilor pe temeiul facultăților de gândire corespunzătoare?

Mai întâi, trebuia rezolvat cumva conflictul între reprezentanții logicii matematice și cei ai logicii clasice (cel puțin la un moment dat, adică în momentul redactării lucrării *Logică clasică și logică matematică*, anul 1974, conflictul era încă viu; astăzi, cele două logici par a fi învățat a coexista, măcar la nivelul manualelor de logică). Reprezentanții logicii matematice

³⁰ Idem, *Gândirea speculativă*, p. 51.

³¹ *Ibidem*, pp. 41–44.

³² *Ibidem*, p. 359.

³³ Idem, *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, ed. cit., p. 39.

³⁴ Idem, *Gândirea speculativă*, ed. cit., pp. 48–55.

³⁵ Idem, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, ed. cit., pp. 31, 55.

³⁶ Idem, *Gândirea speculativă*, ed. cit., p. 51.

susțineau că aceasta este superioară celei clasice; de fapt, ar fi singura logică autentică, mai ales că, după unele cercetări (se remarcă Russell, Lukasiewicz), logica clasică sau logica „veche” poate fi inclusă în logica nouă. Logica modernă, cum a mai fost numită logica matematică, este aplicabilă oricărei științe, în timp ce logica clasică este utilă doar filosofiei până la un moment dat (ceea ce nu este adevărat, desigur; Alexandru Surdu a arătat, de pildă, că logica matematică este utilă mai ales matematicii, apoi altor științe; logica clasică este și ea la fel de utilă științelor în genere, cum vom vedea mai departe). Reprezentanții logicii clasice (printre care Ed. Goblot, J. Tricot, J. Maritain) afirmă inferioritatea logicii matematice și o includ în logica clasică, reducând logica matematică la un domeniu restrâns (matematica), logica clasică fiind de fapt știința generală ce include matematica drept știință specială; mai mult, pentru reprezentanții logicii clasice, logica matematică este doar tehnica combinațiilor de semne vide, străine de conținutul gândirii. Și, în plus, reprezentanții „extremiști” ai celor două logici disprețuiau vădit formele de manifestare ale logicii speculațiunii.

În al doilea rând, cele trei tipuri de logică trebuie păstrate separat, întrucât amestecul arbitrar al metodelor lor specifice sau al obiectelor de studiu poate conduce fie la paradoxuri, fie la forme improprii de descriere a funcționării gândirii umane, așa cum se întâmplă în cazul logicii matematice atunci când reduce formele logicii clasice la studiul unor modele simbolice ale stărilor de fapt. Legat de logica intelectului și de logica rațiunii, Alexandru Surdu scria:

„Teoriile celor două tipuri de forme logice au pus în evidență deosebirea dintre obiectul și metoda celor două logici și respectiv faptul că, atunci când obiectul uneia este studiat cu metoda celeilalte, fie că obiectul în cauză este identificat cu obiectul celeilalte logici, cum se întâmplă în cazul când definiția este identificată cu echivalența, judecata cu o formă obiectuală și silogismul cu o formă factuală, fie că se ajunge la contradicții evidente între obiectul uneia și metoda celeilalte, respectiv la paradoxuri”³⁷.

Să luăm un exemplu pentru o lămurire suplimentară. Logica clasică avea încă de la Aristotel un principiu limpede referitor la adevăr: „existența sau non-existența stării de fapt determină adevărul sau falsitatea propoziției, pe când adevărul sau falsitatea propoziției nu pot determina existența sau non-existența stării de fapt”³⁸. În logica intelectului, propoziția este identificată cu starea de fapt, ceea ce conduce la „inversarea raportului dintre

³⁷ Idem, *Logică clasică și logică matematică*, ed. cit., p. 192.

³⁸ *Ibidem*, p. 62.

valoarea de adevăr a propozițiilor și existența sau non-existența stărilor de fapt”³⁹. Inversarea raportului înseamnă, din nefericire, în unele cazuri, căderea gândirii logice în paradoxuri, de tipul paradoxului lui Eubulide, cel mai cunoscut dintre toate, având însă variante nenumărate în decursul istoriei logicii. Iată cum s-ar putea evita un asemenea paradox în viziunea profesorului Al. Surdu:

„În paradoxul mincinosului este vorba despre un *fapt* (faptul că eu mint) și despre o *propoziție* (propoziția «Eu mint»). În mod obișnuit (logico-clasic), pentru a constata valoarea de adevăr a propoziției «Eu mint», trebuie să confruntăm judecata pe care o exprimă propoziția «Eu mint» cu *faptul că eu mint*. Dacă judecata coincide cu faptul, atunci este adevărată, respectiv, dacă există faptul, propoziția este adevărată. Dar *faptul că eu mint* depinde de valoarea de adevăr a propozițiilor pe care le spun și deci și de valoarea de adevăr a propoziției «Eu mint», pe care *vrem să o determinăm*. Cu alte cuvinte, *faptul că eu mint* depinde de valoarea de adevăr (pe care nu o cunoaștem încă) a propoziției «Eu mint» și deci nu se poate ști *dacă există sau nu* faptul că eu mint. Prin urmare, propoziția «Eu mint» *poate fi* adevărată sau falsă, dar *hic et nunc* ea *nu este adevărată sau falsă*, deoarece nu se poate ști *dacă există sau nu* faptul cu care trebuie confruntată judecata pe care o exprimă”⁴⁰.

Reluând și detaliind, valoarea de adevăr a unei propoziții depinde de existența sau nonexistența faptului; propoziția „Eu scriu” este adevărată aici și acum, dar, după ce nu mai scriu, după ce am încetat această activitate, propoziția este falsă; tot așa, în cazul viitorilor contingenți: este adevărată propoziția „Eu voi muri cândva”, dar nu este adevărată propoziția „Eu voi muri mâine”; exemplele pot continua. Iar totul se întâmplă din cauza confuziei dintre starea de fapt și propoziție. Propoziția „Eu mint” este de același fel cu propoziția „Eu voi muri mâine”; nu putem ști dacă există faptele cu care trebuie confruntate judecățile referitoare la ele⁴¹. Aplicând metoda logico-matematică (metoda logicii intelectului) la un obiect de studiu logico-clasic (al logicii rațiunii), putem ajunge la astfel de rezultate, deci.

Pe lângă logica intelectului și logica rațiunii, trebuia făcut loc unui alt tip special de gândire, una ce valorifica însăși contradicția cea mult blamată de cele două logici, logica speculațiunii; ea este mult diferită de celelalte două, dar rămâne un mod de gândire.

Totuși, logica intelectului și logica rațiunii pot colabora la nivelul aplicațiilor lor în științe. Cum nu există știință fără un limbaj noțional, logica

³⁹ *Ibidem*, p. 62.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 63.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 61–63.

clasică intervine în stabilirea conceptelor din științe, inclusiv în matematică, unde de obicei acționează logica matematică. Științele exacte utilizează un limbaj simbolic, iar aici logica matematică poate deține un rol important prin ordonarea logică a simbolisticii acestora. Ambele tipuri de logică sunt instrumente necesare construcției științifice, dar nu pot fi înlocuite una prin cealaltă. Dar în cunoaștere în genere, cele două logici nu pot acoperi toate nevoile de cercetare cu relevanță logică; cel puțin în domeniul filosofiei, atunci când se ajunge la un nivel mai mare de generalitate, la nivelul categoriilor, de pildă, trebuie admis al treilea tip de logică, cea speculativă, care poate susține mecanismul lor dialectic.

ÎNCHEIERE

Distincția dintre logica intelectului, logica rațiunii și logica speculațiunii este, operațional vorbind, extrem de utilă, așa cum a fost de la bun început separarea facultăților gândirii executată de Kant. La nivel filosofic vorbind, ajută la clarificarea multor concepte ivite din limbajul kantian, de exemplu, dar nu numai.

Opțiunea pentru una dintre cele trei logici, avertizează profesorul Surdu, nu trebuie să se facă în detrimentul sau în disprețul față de celelalte două, întrucât ele sunt pur și simplu diferite și nu suportă ierarhizări, iar cele trei facultăți ale gândirii au aceeași îndreptățire⁴². De asemenea, opțiunea unui individ pentru una dintre cele trei logici nu înseamnă că gândirea sa nu poate funcționa cu succes și în celelalte două, ci doar că el este mai dotat pentru o anume logică, are rezultate mai bune în logica la care a aderat.

Din punctul nostru de vedere, distincția dintre intelect și rațiune face lumină în multe situații; de pildă, separarea spiritului practic de cel reflexiv care rezultă, în opinia noastră, din rezolvările propuse de Alexandru Surdu. Apariția speculațiunii ca facultate a gândirii face loc imaginației în gândirea (logică) umană. Asemenea considerațiuni sunt simplificatoare în raport cu semnificațiile precise ale celor trei facultăți ale gândirii, dar la nivelul limbajului comun, ele sunt totuși edificatoare. De pildă: ești inteligent, deci te descurci în situații de fapt practice; ești rațional, deci poți reflecta asupra unor concepte și legături între ele și poți trage concluzii generalizatoare; ești imaginativ, deci poți specula asupra unor chestiuni de maximă generalitate, indiferent dacă ele respectă sau nu logica obișnuită.

---

⁴² Idem, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*, ed. cit., pp. 54, 55.

Filosofia lui Alexandru Surdu nu rămâne doar la această distincție între logicile corespunzătoare facultăților gândirii, desigur. La nivel filosofic-general, Alexandru Surdu oferă o schemă pentadică, cu cinci elemente: Subsistență, Existență, Realitate, Existență Reală, Ființă. Este evident că această schemă nu poate ține de intelect sau de rațiune, atâta timp cât este vorba în interiorul ei și de Subsistență, în forma Transcendenței⁴³. Din acest motiv (al Transcendenței), ea ține de filosofia dialectico-speculativă⁴⁴; avem de a face deci cu o schemă categorial-sistematică, cu o filosofie categorial-sistematică, având în spate o logică speculativă pentadică. Fără a intra în amănunte, deoarece scopul acestui articol a fost altul, unul legat de cele trei logici, vom mai spune doar că filosofia pentadică categorial-sistematică este teoria trecerii de la Subsistență și Existență, prin intermediul Ființei și al Realității, la Existență Reală⁴⁵.

Trebuie să amintim, la final, și de unele contribuții aduse de Alexandru Surdu în domeniile logicii intelectului și logicii rațiunii, autorul iubind, așa cum ne-am putut da seama deja, toate tipurile de logică, mai ales că este în primul rând logician de formație. În mare, ideile sale legate de logica clasică au fost expuse în lucrarea *Logică clasică și logică matematică* (câteva repere am amintit și noi aici). Pe lângă aceasta, sunt de reținut unele studii de aprofundare a problematicii noțiunii și exprimării sale lingvistice, precum *Trei sensuri ale formei logice „noțiune” în interpretarea logico-clasică*, *Despre înțelesul și semnificația cuvintelor*, *Judecata ca principiu formal*, *De la signification prédicative des relations entre le genre et l'espèce*, *Considerations sur la définition du syllogisme aristotelique dans les Analytica Priora*, *Despre problema termenilor singulari în silogistică*, *Semnificația psihologică a silogismului categoric*, unele reluate în volumul *Teoria formelor logico-clasice*. Concepția sa asupra logicii intelectului a fost trasată tot în *Logică clasică și logică matematică*. Trebuie reamintite însă și lucrările *Teoria formelor prejudicative*, unde autorul, pornind de la anumite aspecte din *Categoriile* lui Aristotel, găsește un domeniu unde funcționează anumite relații între entități ce nu se află la nivel judicativ, și *Elemente de logică neintuiționistă*, unde construiește o teorie intuitivă a logicii intuiționiste.

---

⁴³ *Ibidem*, p. 54.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 79.